

GÜVENLİK, ENERJİ VE PAZAR EKSENİNDE ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKASI*

Hasan DURAN¹

Nyambayar PUREVSUREN²

ÖZ

Bir tarafta SSCB dağıldıktan sonra bağımsızlıklarını kazanan, doğal kaynaklar ve özellikle petrol ve doğalgaz bakımından zengin, Asya-Avrupa geçiş coğrafyasında stratejik konumda bulunan Orta Asya Cumhuriyetleri, diğer tarafta 90'lı yıllardan sonra gerçekleştirmiş olduğu ekonomik kalkınma hamlesiyle Dünya'nın en büyük ekonomilerinden birine dönüşen, enerji ihtiyacı ve enerji dışı bağımlılığı giderek artan, güvenlik sorunları yaşamaya başlayan Çin Halk Cumhuriyeti.

Orta Asya ülkeleri, üzerlerindeki Rus etkisini kırmak ve uluslararası toplumla daha fazla uyum sağlamak, batılı ülkeler ve bölgedeki diğer ülkelerle ekonomik ve siyasi ilişkilerini arttırmak istemektedirler. Bu durumda Çin iyi bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Çin bölge ülkelerinin iç siyasetlerine karışmadan, kendisi için gerekli olan enerji hammaddesini ve enerji güvenliğini sağlamak için işbirliği fırsatlarını değerlendirmektedir. Bölge ülkelerinin Çin ile gerçekleştirdikleri ticaret hacmi Rusya ile gerçekleştirdiklerinden daha yüksektir. Diğer taraftan Çin, Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nde güvenliği sağlamak için bölge ülkeleriyle ortak uluslararası organizasyonlar kurulmasını desteklemektedir. Ayrıca Avrupa pazarlarına Orta Asya üzerinden karayoluyla açılmayı da hedeflemektedir.

Söz konusu hedeflerini gerçekleştirmek isteyen Çin'in bölgede ki en önemli rakipleri Batılı ülkeler (başta ABD olmak üzere) ve Rusya'dır. Çalışmada Çin'in bölgeye yönelik politikaları, etki alanı oluşturma girişimleri ve rakipleriyle girmiş oldukları rekabetçi/işbirlikçi süreçler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Doğalgaz, Güvenlik, Orta Asya, Petrol

THE CENTRAL ASIA POLICY OF CHINA IN LINE WITH SECURITY, ENERGY AND MARKET

ABSTRACT

On one hand, post-Sovietic Central Asian States with their critical geo-strategical position on the route of Asia and Europe have rich natural resources like oil and natural gas. On the other hand, People's Republic of China that became one of the biggest economies of the world following the economic development moves after the 1990's, such growth spurred the energy demand made China more vulnerable to security problems and so became much more dependent on the other states.

Central Asian countries always try to diminish Russian hegemony over them, conform to international community, increase the level of political and economic relations with Western and the neighbouring countries. China, without interfering their internal politics, to insure energy sources and security, inclines to make use of all opportunities through co-operations. The trading volume of the region countries with China is higher than with that of Russia. Moreover, China, to insure security in Xinjiang Uyghur autonomous region, supports establishing international organizations with those countries. China also aims at reaching European markets through highways of Central Asian countries.

The rivals of China in this region are Western countries (primarily USA) and Russia. In this study, China's regional policies, its efforts to establish spheres of influence and its competitive/cooperative efforts and attempts are tackled and scrutinized.

Keywords: Central Asia, China, Security, Oil, Natural Gas

* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından (22911)desteklenmiştir.

¹ İstanbul Üniversitesi

² Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Çin'in Orta Asya Politikası

Mevcut uluslararası aktörlerinden Çin, Orta Asya bölgesinde de hem jeopolitik hem siyasi hem de ekonomi açısından önemli bir konumdadır ve etkinliğini de giderek arttırmaktadır. Soğuk Savaş dönemi Çin dış politikasında Orta Asya, ideolojik ayrışma ve sınır anlaşmazlığı gibi sorunlardan dolayı soğuk ilişkiler yaşanan SSCB'nin bir sınırı olarak ele alınmaktaydı. SSCB'nin dağılması uluslararası sistemin tüm aktörlerinin jeopolitik yapısı ve politikalarını alt üst ettiği gibi Çin'in de Orta Asya'ya yönelik politikasını kökten değiştirmiştir.

Dünya jeopolitiğinde yeniden etkinliğini arttıran Çin; Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan olmak üzere 3 yeni Orta Asyalı komşuya sahip oldu. Yeni komşu ülkeleri ile siyasi ve ekonomik açıdan zayıf "Avrasya Balkanları" olarak adlandırılan oldukça istikrarsız Orta Asya bölgesiyle de sınırdış oldu. Soğuk Savaşın bitiminden önce yani 1985'te SSCB ile ilişkilerini iyileştiren Çin, 1991'den bu yana yeni bağımsız olan tüm eski Sovyet Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bilhassa, 3'ü komşu olmak üzere 5 Orta Asya ülkesi ile yeniden başlayan ilişkilerini geliştirme ve bölgedeki nüfuzunu artırmak için yoğun girişimlerde bulunmaktadır. Çin, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin tamamını 1992 yılının başlarında tanımış ve bu ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmuş, özellikle sınır sorunlarının çözümü, bölgedeki etnik ve dini çatışmaların önüne geçilmesi ve ülkelerarası işbirliğinin geliştirilmesi sorunlarına odaklanmıştır (Duran ve Yılmaz, 2011:36).

SSCB'nin dağılmasından sonra Çin'in Orta Asya'da izlediği politikayı üç dönemde ele almak mümkündür (Çolakoğlu, 2008:172-173). İlk olarak 1991-1995 yılları arasındaki geçiş süreçte Çin'in Orta Asya bölgesine yönelik politikası, Orta Asya'nın istikrarsız durumundan kaynaklanabilecek etnik milliyetçilik ve radikal grupların Doğu Türkistan Özerk bölgesine sızmasını önlemeye yönelikti. Ayrıca bu süreçte yeni kurulan Orta Asya ülkelerinin, Doğu Türkistan'daki soydaş ve dindış gruplara destek sağlamaması için bölge ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkilerde önemli adımlar atmıştır. İkinci dönem 1996-2001 yılları arasındaki dönemdir. Bu süreçte Çin, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün altyapısını kurmaya başlamış ve kendi öncülüğünde olan ŞİÖ'ne Rusya'yı da katarak doğrudan Rusya'nın tepkisini çekmeden Orta Asya ülkeleri ve Rusya arasında çok taraflı bir siyasi platform oluşturmayı başarmıştır. 3. Dönem ise 11 Eylül sonrasında ABD'nin bölgedeki etkinliğini arttırmaya başlamasıdır. Çin, bir taraftan ABD'nin teröre karşı mücadele konsepti çerçevesinde Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı grupları bastırmaya çalışırken; diğer taraftan Orta Asya'daki ABD'nin nüfuzunu azaltmak için dengeleme politikası izlemiştir.

2000'li yıllarla birlikte Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikası yeni bir döneme girmiştir. Çin, Orta Asya'daki hemen hemen tüm ülkeler ile diplomatik, ekonomik ve güvenlik açısından iyi ilişkiler kurmuş ve günümüzde ekonomik açıdan bölgenin en önemli aktörü olmayı başaramıştır.

Orta Asya'ya yönelik mevcut Çin dış politikası 4 stratejik temele dayanmaktadır;

1. Orta Asya'nın Uygur aktivizminin üssü haline gelmesini önlemek;
2. Orta Asya'yı, Çin'in sınır dışı güvenlik sorunlarına müdahalesini gerektirecek istikrar bozucu bir bölge haline dönüştürmekten kaçınmak;
3. Orta Asya bölgesindeki hidro karbon ve diğer doğal kaynak ve zenginliklerinin bir kısmını kontrol altına almak;

4. Kuzey ve Batı eksenli küresel Çin Pazarı stratejisi çerçevesinde Orta Asya'yı bu pazara entegre etmek (Peyrouse vd.,2012:11).

Yukarıda sıralanan stratejik çıkarlarını sağlamak için Çin, Şanghay İşbirliği Örgütünü kurmuştur. İlk kurulduğunda güvenlik sorunlarını bölge ülkeleri ile kolektif faaliyet üzerine çözmeyi amaçlayan ŞİÖ, bugün güvenlik, siyaset ve ekonomi gibi tüm alanlarda Çin'in bölgeye yönelik politikasının temel aracı olmuştur. Çin ŞİÖ'ye ek olarak ekonomik açıdan bölgede nüfuzunu güçlendirecek bir proje olan Yeni İpek Yolu Projesini 2013 yılında gündeme getirmiştir. Nitekim Soğuk Savaşın bitmesiyle Orta Asya'daki en önemli aktör konumunu zorlayan Çin, ekonomik açıdan Rusya'yı geride bırakmıştır.

Güvenlik

Çin'in Orta Asya politikasında güvenlik alanında işbirliğini geliştirmesi birinci derecede önemlidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından Orta Asya ülkelerinin bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bu yana; Çin'in, Orta Asya yönelik politikası bölgede herhangi bir çatışma ve istikrarsız durumun ortaya çıkmasını önlemek için bölge ülkeleri ile her alanda yoğun işbirliği oluşturma temelinde inşa edilmiştir. Çin'in bölgenin güvenliğine önem vermesinin temel nedeni; üç Orta Asya ülkesi ile sınırını paylaştığı Doğu Türkistan Özerk bölgesindeki Müslüman Uygur etnik azınlığından duyduğu endişedir.

Uygurlar; ağırlıklı olarak Çin'in Doğu Türkistan Özerk bölgesinde yaşayan bağımsız devleti olmayan, Altay dil grubuna ait Türkçe konuşan Müslüman halktır. Mevcut verilere göre Çin'de yaklaşık 10 milyon civarında Uygur yaşarken kalan yaklaşık 300 bin Uygur Türkü, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'da azınlık olarak yaşamaktadır. Orta Asya'daki Uygur etnik grubunun çoğunluğu Kazakistan'da yaşamakta ve 2013 verilerine göre Kazakistan'ın yaklaşık 17 milyon nüfusunun %1,4'ü yani 243 bin Uygur yaşamaktadır³. Çin'de yaşayan Uygurlar 1980'li yılların sonlarında Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı için ayaklanmaya başlamıştır. 1989 yılında Sovyet ordusunun Afganistan'da başarısızlığa uğramasının ardından, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile ard arda yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması gibi gelişmeler, Uygurlar için; Sovyet sistemli Çin'in de yenilebileceği ve kendi bağımsız devletlerini kurabilecekleri konusunda bir umut olmuştur (Ayдын, 2005:77).

Nitekim bir taraftan Uygur milliyetçiliği ve radikal dini akımların artması, diğer taraftan Çin Komünist partisinin ağır baskıları Doğu Türkistan'daki şiddet olaylarını alevlendirmiştir. Çin hükümeti Uygur ayrılıkçı gruplarının 1990-2001 yılları arasında patlama ve suikast dahil üzere 200'den fazla şiddet olaylarına karıştıklarına dair suçlamalarda bulunmuştur (Siddiqui, 2015:america.aljazeera.com). 1990'lı yılların Çin'in bakışıyla, Brzezinski'nin değerlendirdiği "Avrasya kıtasının batı ve doğu uçlar arasında, nüfus yoğunluğu az ve siyasi olarak istikrarsız, yapısal olarak parçalanmış dev bir orta alanı" (Brzezinski, 2005:53) gibi yeni Orta Asya'nın durumu Uygur ayrılıkçı gruplarına elverişli ortam hazırlamıştır.

Çin, komşu ülkelerin Uygur ayrılıkçı gruplarına herhangi bir destek sağlamaması ve ayrılıkçı gruplarının bölgedeki istikrarsızlık ortamından yararlanmasına izin vermemek için işbirliği süreçlerini hızlı bir biçimde geliştirmek istemiştir. Orta Asya ülkeleri ile bir sorun yaşamamak için, Soğuk Savaş döneminden beri var olan sınır anlaşmazlıklarını

³ "Uighur", *Encyclopedia Britannica*, (Çevirimiçi),
<http://global.britannica.com/topic/Uighur>, 04 Ekim 2016.

çözme için ulusal güvenliği için öncelikli bir gündem olarak görmüştür. 1996 yılında Çin, yeni komşuları Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devlet liderleriyle Şanghay'da bir araya gelerek ülkeler arasındaki sınır anlaşmazlığını barışçıl yollarla çözülmesi ve bölgedeki siyasi istikrarı sağlamak için Şanghay Beşlisi bölgesel platformunu oluşturmuştur. Platform kapsamında Çin, 29 anlaşma imzalayarak var olan 14 sınır anlaşmazlığının 12'sini çözmüştür (Bowen and Yang, 2016:news.xinhuanet.com). Böylece Çin, Orta Asya ülkeleri ile olası anlaşmazlıklarını gidermiş ve Doğu Türkistan sınırını güvence altına almıştır.

Çin, 90'lı yıllarda Rusya'nın Çeçen ayrılıkçı gruplarla yaptığı savaş, Tacikistan'daki radikal grupların yer aldığı iç savaş ve Orta Asya'nın tüm ülkelerinde yükselmekte olan muhalif dini partilerin hareketlerinden derin endişe duymuştur. 1996 yılında El Kaide'nin Afganistan ve Pakistan'a yerleşmesinden sonra Doğu Türkistan ve Orta Asya merkezli bazı Uygur silahlı grupların uluslararası diğer radikal grupların yardımı ile yeniden yapılandırıldığına yönelik endişeleri giderek artmıştır.

ABD Kongre Araştırmaları Servisi'nin (CRS) 2001 raporunda; Doğu Türkistan bölgesindeki Doğu Türkistan Birleşik Devrimci Cephesi, Uyguristan Kurtuluş Örgütü, Lop Nor Kurtları, Sincan Kurtuluş Örgütü, Uygur Kurtuluş Örgütü, Doğu Türkistan Gençlik Evi ve Özgür Türkistan Hareketi gibi gruplar silahlı gruplar arasında gösterilmiş ve Pakistan'daki Tebliğ Cemaati ve Cemaat-i-İslami, Özbekistan merkezli Hizb-ut-Tahrir, Kazakistan merkezli Doğu Türkistan Komitesi, Özbekistan İslami hareketi ve Afganistan merkezli El Kaide gibi uluslararası radikal terör örgütleri ile bağlantıları oldukları ileri sürülmüştür (McNeal, 2001:8-11).

Pakistan ve Afganistan'dan Orta Asya'ya, Orta Asya'dan Doğu Türkistan'a kadar ağ oluşturmaya başlayan uluslararası terörizm tehdidine karşı yeni politika arayışında olan Çin, aynı tehdidi paylaşan Rusya ve Orta Asya ülkeleri ile işbirliği içinde bu tehditle mücadele edecek çok taraflı mekanizmaya ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla, bölge ülkelerinin sınır sorunlarının çözümü temelinde kurulan Şanghay Beşlisi Özbekistan'ın da katılımıyla 15 Haziran 2001 tarihinde 6 üyeli Şanghay İşbirliği Örgütüne dönüşmüştür. Örgütün Çin öncülüğündeki bir güvenlik mekanizması olarak sahneye çıkması Çin'in ulusal güvenliğini sağlamak için bölge ülkeleri ile işbirliği içinde olmak zorunda kaldığını göstermektedir.

Ancak, Çin öncülüğündeki bir güvenlik örgütü ŞİÖ'nün temel hedefi uluslararası terörizm ve ayrılıkçılık ve aşırıcılığa karşı etkili mücadele olsa da, üyeler arasında bölgesel, siyasi ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi de kuruluş belgesinde yer almaktadır⁴. Temelde bir güvenlik örgütü olan ŞİÖ'nün üye ülkelerin güvenliğine ne kadar önem verdiğinin göstergesi olarak örgütün sekreterliği Pekin'de, Antiterör Ajansı da Taşkent'te (Özbekistan) bulunmaktadır. Örgütün kuruluşundan kısa bir süre sonra 11 Eylül saldırısı gerçekleşmiş ve ŞİÖ üyesi Orta Asya ülkelerinde, ABD askeri üsleri kurulmaya başlayınca Rusya gibi Çin'in de Orta Asya'ya yönelik güvenlik politikalarında bir değişim oluşmuştur.

ABD ile Tayvan ve Tibet sorunu üzerinden yaşanan diplomatik tartışmalardan ve Asya-Pasifik bölgesindeki askeri üsleri aracılığıyla nüfuzunun artmasından rahatsız olan Çin, ABD'nin ülkesinin batı sınırındaki Orta Asya'da askeri varlığını da arttırmasıyla,

⁴ <http://www.strategic-culture.org/news/2016/06/29/shanghai-cooperation-organization-story-success-expansion.html>, 04 Ekim 2016

kendini, hem de doğu hem de batı tarafından ABD ve onun müttefiklerinin askeri üsleri ile çevrelenmiş olarak hissetmeye başlamıştır. Bu bağlamda Çin ABD'nin askeri varlığını bölgeden çıkarmak için ŞİÖ'nün terörle mücadele konusunda NATO'yla kıyaslanabilecek bir yapısı olduğunu Orta Asya ülkelerine inandırmak için, yoğun bir çaba harcamaya başlamıştır.

Uluslararası terörle mücadelenin ŞİÖ'nün en önemli amacı olduğu 17 Haziran 2004'teki Taşkent Zirvesi'nde üye ülkelerin oybirliğiyle kabul edilmiş ve terörizme karşı ortak mücadele etmeyi öngören Taşkent Bildirisi imzalanmıştır. Bildirinin sonunda ŞİÖ bünyesinde Taşkent merkezli Bölgesel Anti-Terör Ajansı, bölgenin terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadeleyi yürüten bölgesel üst düzey güvenlik organı olmuştur. 2007 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te düzenlenen 7. ŞİÖ zirvesinde, Amerika'nın tek kutuplu dünya görüşü eleştirilerek ŞİÖ'nün eşit haklar, çok kutupluluk anlayışı üzerine inşa edildiği ve blok menfaatlerinin ve ideolojik bölünmelerin terk edildiği bir uluslararası düzenin desteklendiği belirtilmiştir.

Çin'in Orta Asya'da herhangi bir askeri üssü yoksa da, öncülüğünü yaptığı bir bölgesel güvenlik örgütü olan ŞİÖ'nün 2001-2013 yılları arasında askeri unsurlarının katıldığı toplam 13 askeri tatbikat gerçekleştirmiştir. Orta Asya ülkeleri Çin'in askeri birikimlerinin bölgede rol almasını Rusya ve ABD askeri nüfuzuna karşı dengelenmesi bir fırsat olarak görmüş ve Çin'in bu girişimleri memnuniyetle karşılanmıştır (Scobell vd.,2014:37-39). 2003 yılında ŞİÖ kapsamında sürekli olarak gerçekleşen askeri tatbikatlarda askeri kapasite ve dünyaya verilen mesaj açısından en önemli tatbikat, Çin ve Rus askerlerinin ağır teçhizatlarıyla yer aldığı "Barış Misyonu" adı verilen ve yıllık yapılan bir dizi tatbikatlardır. Orta Asya'daki; ABD'nin askeri varlığının bölgeden çekilmesinde hemfikir olan Çin ve Rusya, ŞİÖ askeri tatbikatları ile dünya kamuoyuna şu mesajları vermiştir;

Bölge ülkeleri herhangi bir iç güvenlik sorunlarını başka aktörler olmasa da (NATO, ABD) ŞİÖ kapsamında kendileri çözebilecek kapasitede olduğunu; Bölgenin güvenlik sorunlarının çözümü konusunda herhangi bir dış gücün yardımına ihtiyaç olmadığını; ŞİÖ'nün herhangi bir üye ülkenin güvenlik sorunlarına karşı işbirliği içinde ortak hareket edeceğini göstermiştir (Çomak ve Gökçalp, 2009: 340).

Ancak 2005 ve 2010 yılında Kırgızistan'da meydana geldiği siyasi istikrarsızlık ve Özbek-Kırgız etnik çatışmalarında, ŞİÖ'nün herhangi bir müdahalede bulunmaması için, Çin'in Kırgızistan'ın içişlerine karışmama kararı almasıyla, Orta Asya ülkeleri örgütün gerçek rolünün ne olduğunu sorgulamalarına neden olmuştur. Buna rağmen aynı zamanda Orta Asya ülkeleri için ŞİÖ, NATO sonrası Afganistan'ın istikrarsızlığı, IŞİD ve Taliban tehditlerine karşı güvenlik ve garanti aktör konumuna sahiptir.

Çin açısından bakıldığında Orta Asya'ya yönelik güvenlik politikası ŞİÖ aracılığıyla başarı ile yürütülmektedir. Bunlardan en önemlisi ŞİÖ, Orta Asya devletleri ile iyi ilişkilere zemin hazırlamış, Orta Asya'dan gelebilecek dış kaynaklı tehditleri azaltmış ve ABD'nin askeri üslerini bölgeden çekmesi gerektiği söylenmiştir. Dahası da Çin, ŞİÖ üyesi 6 devlet (Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan)'in yanı sıra 6 gözlemci devlet (Moğolistan, Beyaz Rusya İran, Pakistan, Hindistan, Afganistan), 6 diyalog ortağı (Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya, Nepal, Sri Lanka, Türkiye) (http://rus.sectso.org/about_sco/, 2016) ile kendi ulusal güvenlik çıkarlarına doğrultusunda aradığı uluslararası desteği de aldığını söylemek mümkündür.

Orta Asya'nın güvenlik mimarisinde ŞİÖ, kısa bir süre içinde 1991 yılında kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BTD), Kolektif Güvenlik Anlaşma Örgütü (KGAÖ)'e kıyaslanabilecek aktördür. Çin, ŞİÖ ile Orta Asya güvenlik politikası dikkat çekici boyuta ulaşmış ve askeri üsleri olmasa da bölgenin güvenliği sağlayıcı bir ülkeye dönüşmüştür.

Enerji

Yaklaşık 1,375 milyon nüfus ile dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin, aynı zamanda dünyanın ikinci büyük ekonomisi olması nedeniyle küresel ekonominin en önemli aktörlerinden biridir. IMF'ye göre Çin ekonomisi 90'lı yıllardan bugüne kadar yaklaşık ortalama ile %10 büyümüş, kısa zamanda da ABD'yi geçerek dünyanın en büyük ekonomisine sahip olacağı tahmin edilmektedir⁵. Çin ekonomisi sektör olarak tarım %8.9, sanayi %42.7, hizmet %48.4'dür (www.cia.gov, 2016). Dolayısıyla, 1990'lı yıllardan beri hızla gelişen ekonomisi sayesinde Çin, 2010 yılı enerji tüketiminde ABD'yi geride bırakarak dünyanın başlıca enerji tüketicisi olmuş ve dünya çapındaki tüketim payı %20'nin üzerine çıkmıştır (Duran ve Yılmaz, 2011: 36).

BP 2015 raporuna göre; Çin Halk Cumhuriyeti, günde 11968 varil ile ABD'den sonra dünyanın tüm tüketilen petrolünün %12.9'u, 197.3 milyar metreküp doğal gaz ile dünyanın tüketiminin %5.7'si ve 1920 milyon ton petrol eşdeğerli kömür tüketimi ile dünyada tüketilen kömürlerin %50'sini tüketmektedir (www.bp.com, 2016). Ayrıca, Çin'de enerji tüketimi gittikçe artmaktadır. 2014 Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) Petrol Piyasası Raporu'na göre; ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci petrol tüketicisi olan Çin'in petrol tüketimi 2013 yılında günlük 10,1 milyon varil olarak 2012'ye göre %3 artmıştır. Petrol tüketimindeki bu artışın 2018 yılında günlük 12 milyon varil, 2035 yılında günlük 15.6 milyon varile ulaşacağı tahmin edilmektedir. Uluslararası Enerji Ajansının tahmine göre Çin 2030 yılında ABD'ni aşarak dünyanın en büyük petrol tüketicisi ülkesi olacaktır (Jiang, Ding, 2014;10).

Nitekim Çin'de 2014 yılında tüketilen kömür miktarı 2013 yılına göre %0.1, doğal gaz ise %8.6 olarak artmıştır. ABD Enerji Enformasyon İdaresi'nin (EIA) raporuna göre 2012 yılında Çin'in toplam enerji tüketiminin çoğunluğunu (%66) kömür sağlamışken yaklaşık %20'ni petrol yakıt, %8'ni hidroelektrik kaynaklar, %5'ni doğal gaz, %1'ni nükleer enerji ve kalan %1'ni yenilenebilir enerji sağlamaktadır. Enerji sektöründe kömürün ağırlıklı tüketilmesi hava kirliliğine neden olmaktadır. Dolayısıyla Çin Ulusal Enerji Ajansı hava kirliliğini azaltmak amacıyla Çin hükümeti 2020 yılına kadar toplam enerji tüketimindeki kömür payını %62'ye kadar azaltmayı planlamaktadır.

Çin, kömür bağımlılığını azaltmak için iç enerji tüketimindeki fosil olmayan yakıt payını 2020 yılında %15'e, 2030 yılında %20'ye kadar çıkarmayı hedeflemektedir. Ayrıca, kömür ve petrol yerine daha çok doğalgaz kullanımının artırılması yönünde projeler yürütmekte ve 2020 yılında enerji tüketiminin %10'unun doğal gaz ile karşılanması hedeflenmektedir (EIA, 2015:2).

Enerji talebi artan Çin'in daha temiz ve verimli enerji kaynaklarına ihtiyaç duyması, Çin'in enerji açısından dışa bağımlılığını da artırmaktadır. 90'lı yıllardan beri Çin'in

⁵ *Report for Selected Countries and Subjects*, (Çevirimiçi), http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/weodata/weorept.aspx?sy=1980&ey=2018&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=40&pr1.y=0&c=924&s=NGDP_RPCH%2CPPPPC&grp=0&a=, 28 Mart 2016.

piyasadaki enerji kaynaklarının ithalatı (kömür hariç) ciddi oranda artmıştır. Örneğin, 1990'ların başına kadar net petrol ihracatçısı olan Çin 2000'li yıllardan beri dünyanın petrol ve yakıt ürünlerinin en büyük ithalatçısı ülkelerinden biri haline gelmiştir. 2013 ABD Enerji Enformasyon İdaresinin verilerine göre; Çin ABD'ni geçerek dünyanın bir numaralı net petrol ithalatçı ülkesi olmuştur. Çin'in petrol sektöründeki ilk on tedarikçileri ise Suudi Arabistan, Angola, Umman, Rusya, Irak, İran, Venezüella, Kazakistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt ülkeleridir. 2014 yılında Çin petrol ithalatının yarısından fazlası %52'sini Ortadoğu'dan (günlük 3.2 milyon varil), %22'sini Afrika'dan (günlük 1.4 milyon varil), %13'ünü Rusya ve Eski SSCB ülkelerinden (günlük 778.000 varil), %11'ini Amerika bölgesinden (günlük 667.000 varil), %2'sini Asya-Pasifik'ten (günlük 127,000) ve kalan %1'ini diğer bölge ülkelerinden sağlamıştır. 2013 yılında dışa bağımlılığın azaltması çağrısı onaylanan Çin'in 12. Enerji Sanayi Geliştirme Beş Yıllık planında 2015 yılında Çin'in yabancı petrol bağımlılığının %61'e ulaşacağı öngörülmüştür (Jiang, Ding, 2014;11).

Çin petrol talebini büyüme hızına bağlı olarak şu şekilde özetleyebiliriz: 2002 yılında tükettiği toplam petrolün %34'ünü dışarıdan almışken bu oranı 2010 yılında %55'e, 2020'de %68'e ve 2030'da %74'e kadar yükselebileceği öngörülmektedir (Ustaoğlu,2009:359). Buna ek olarak enerji tüketimindeki doğal gaz payını artırmayı hedefleyen Çin 2007 yılına kadar doğal gaz net ihracatçısı konumundayken artan doğal gaz talebi nedeniyle 2013 yılında doğal gaz ihtiyacının %32'sini ithalat yoluyla karşılamıştır (EIA, 2015:15). 2007 yılında hızla gelişen doğal gaz boru hattı ve altyapısı sayesinde doğal gaz ithalatının 2020 yılında 50-80 milyar metreküp civarında, 2025'li yıllarda ise 140 milyar metreküp düzeyine ulaşabileceğini tahmin edilmektedir (Ustaoğlu,2009:359). Çin doğal gaz ihtiyacının çoğunu sıvılaştırılmış doğal gaz olarak (LNG) Güneydoğu Asya, Avustralya ve Katar'dan almaktadır.

Yukarıda verilen rakamları göz önüne aldığımızda Çin'in petrol ve doğal gaz açısından Ortadoğu ve Afrika gibi çatışmaların ve istikrarsızlığın eksik olmadığı bölgelerdeki ülkelere bağımlı olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla mevcut Çin'in enerji stratejisinde kesintisiz ve güvenli enerji kaynaklarıyla enerji ihtiyacını karşılayabilmek için enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi söz konusudur. Nitekim enerji kaynaklarının çeşitliliği, Çin hükümetinin "21. Yüzyılın Enerji Stratejisi"nin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, Çin 20'den fazla ülkede petrol çıkarma alanlarıyla üretim yapmasına rağmen Ortadoğu'daki zengin petrol ve doğal gaz yataklarının çoğu başta ABD olmak üzere Batılı şirketlerce paylaşılması Çin'in enerji güvenliğinde endişelere neden olmaktadır. Bunun yanı sıra Çin'in Orta Doğu ve Afrika'dan ithal ettiği petrolün neredeyse tamamının taşındığı deniz yollarında ve özellikle Malakka Boğazı'nda Batılı devletlerin denetiminin olması Çin'in bir diğer endişesidir (Ustaoğlu,2009:360).

Çin enerji güvenliğinin sağlanması endişesinden dolayı alternatif kaynak arayışlarında eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki enerji kaynaklarının önemi giderek artmaktadır. Çin Jeopolitiği açısından Orta Asya enerji kaynakları, Orta Doğu ve diğer bölgelerdeki kaynaklardan taşıma güvenliği ve maliyet bakımından daha güvenilir konumdadır. Dolayısıyla, bu politika çerçevesinde Çin hükümetinin yurtdışına yönelik doğrudan yatırımlarının oranı sürekli artmaktadır. Çin'in sınır ötesi varlıklarının 2020 yılına kadar üçe katlanarak 2015 teki 6.4 trilyon dolardan 20 trilyon dolara çıkacağı ve beş yıl sonra dünyanın en büyük yabancı yatırımcısı haline geleceği hesaplanmaktadır (www.matriksdata.com, 2015). Birkaç yıl öncesine kadar Çin, doğrudan yabancı

yatırımlarda önde gelen adreslerden biriyken, ülkenin yurtdışına doğrudan yabancı yatırım (YDYY) açısından dünyadaki katkısı son derece küçüktü. 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olduktan sonra Çin, doğrudan yabancı yatırımcılar arasında hızla yükselmeye başladı.

Yurtdışına doğrudan yatırımlarında Çin, son dönemlerde enerji alanına yönelik yatırımlara öncelik vermektedir. Orta Asya ülkeleri, sahip oldukları enerji kaynaklarının yanı sıra diğer hammadde sağlayıcı ülkelerle de boru hattı ile Çin'e bağlanabilecek güvenli coğrafyaya sahiptir. Çin'in enerji politikasında Hazar Havzasının da zengin enerji kaynaklarına sahip Kazakistanın büyük bir önemi vardır. Çin, uzun zamandan beri Orta Asya bölgesinin enerji kaynakları ve coğrafi konumuyla ilgilenmektedir. 1997 yılında Çin, Orta Asya'nın enerji sektörüne girmiştir. 1997 yılının Eylül ayında Çin devlet şirketi CNPC (China National Petroleum Corporation) Kazakistan'ın Aktobemunaygaz'ın %60'3 hissesini satın alarak Çin'in Orta Asya'nın enerji varlığı resmi olarak başlatmıştır. Aynı yıl Çin ve Kazakistan arasında "Kazakistan Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti Arasında Petrol ve Doğal Gaz Alanında İşbirliği Anlaşması", "Kazakistan Cumhuriyeti Enerji ve Maden Kaynakları Bakanlığı ile Çin Ulusal Petrol Şirketi Arasında, Kazakistan-Çin Boru Hattının İnşası ve Kazakistan Enerji Yataklarının İşlenmesi Nihai Anlaşması" imzalanmıştır. Anlaşmalar doğrultusunda Çin hükümeti Kazakistan'ın Aktobemunaygaz şirketine 4 milyar \$, Özenmunaygaz'a yaklaşık 5 milyar \$ yatırım yapmıştır (Hekimoğlu, 2012:301).

Kazakistan'ın enerji sektöründeki Çin etkisi 2000'lı yılların başlarında Çin'in Açık-Kapı politikası benimsemesi ile daha da büyümüştür. Çin'in 11 Aralık 2001'de Dünya Ticaret Örgütüne tam üye olmasının ardından yabancı yatırımlarda ciddi artış olmuştur. Çin'in Açık-Kapı politikası sürecinde 1997-2007 yıllar arasında yurtdışına yönelik para akımlarını ciddi oranda artmıştır. 2003 yılının Ağustos ayında Kazakistan'daki Severniye Buzaçı Operating'in hisselerinin tamamını satın alan Çin, 2005 yılının Nisan ayında CNPC'nin alt kuruluşu CNODC (China National Oil and Gas Exploration and Development Corporation) Aydan Munay'ın tüm hisselerini satın almıştır. Ayrıca 2005 yılında CNPC, KazMunayGaz, Petro Kazakistan şirketinin %33'lük hisselerini satın almıştır (Hekimoğlu, 2012:302). 2013 yılında Kazakistan haber ajansı KazTAG mevcut Kazakistan enerji sektöründeki Çin şirketlerinin payının %40'ı aştığını ve önümüzdeki yıllarda Kazakistan topraklarında doğal gaz ve petrol üretimindeki Çin payının %50'ye ulaşabileceğini tahmin etmektedir.

Çin, 2002 yılında Türkmen enerji sektörüne girmiştir. İlk olarak Çin'in CNPC şirketi 2002 Ocak ayında Türkmenistan'ın Turkmennefti şirketi ile 5 yıllık %100 yatırımla "Gumdak" petrol yatağından petrol çıkarma anlaşması imzalamıştır. 20 Temmuz 2005 yılında CNPC, Türkmenistan'ın Petrol, Doğal ve Maden Kaynakları Bakanlığı ile petrol sektöründe işbirliği anlaşması imzalamıştır. Ayrıca, 2006 Nisan ayında CNPC ve Türkmenistan Petrol ve Doğal gaz Bakanlığı arasında ortak gaz projesinin temel ilkelerini benimseyen anlaşma imzalanmıştır. 11 Temmuz 2007 tarihinde CNPC ve Turkmengaz şirketleri arasında Türkmenistan'ın Bagtyyarlyk ve Amu Derya nehrinin sağ kıyısındaki doğal gaz yataklarının işletmesi ve satılmasına dair anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre Türkmenistan 30 yıl boyunca Çin'e 30 milyar m3 doğalgaz ihraç edecektir (www.cnpc.com.cn: 2016).

2007 yılının Ağustos ayında CNPC Çin-Orta Asya (Çin-Türkmenistan) doğal gaz boru hattının inşaatına başlanmıştır. Türkmenistan'dan, Kazakistan ve Özbekistan

topraklarından geçerek Çin'e doğal gaz taşınması amaçlanan bu boru hattı projesi üç bölümden oluşmaktadır:

- Çin sınırları dışında inşa edilmiş olacak 3.71 milyar \$ maliyetli ve toplam 1.818 km uzunluğundaki boru hattının 1.292 km'si Kazakistan topraklarında, 525 km'si Özbekistan topraklarında inşa edilmiştir
- Türkmenistan'da bulunan doğal gaz yataklarının işletmesinden çıkarılacak olan karın paylaşılması konusunda anlaşma sağlanmıştır. (13 milyar m³ doğal gaz rezervli Amuderya ya kası dâhil olmak üzere toplam 30 milyar m³ diğer yataklar).
- Çin topraklarından geçen Batı-Doğu doğal gaz boru hattını oluşturan ikinci kolu (Hekimoğlu, 2012: 304).

2009 yılında tamamlan boru hattından 2010 yılında Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan topraklarından Çin'e 10 milyar m³ doğal gaz taşınmıştır. Türkmenistan- Çin boru hattının taşıma kapasitesinin 40 milyar m³'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. Türkmenistan, doğal gaz satışını 4 ülkeye gerçekleştirmektedir: İran, Kazakistan, Rusya ve Çin. Çin ülkenin en büyük ihracat pazarıdır ve 2014 yılında ihraç ettiği doğal gazın % 62'sini bu ülkeye satmıştır. Türkmenistan'ın 2020 yılında Çin'e satacağı doğal gaz miktarının 65 milyar m³'e ulaşması beklenmektedir (Akhundzada, 2016:tr.trend.az).

Çin'in Özbekistan'ın enerji piyasasına 2009 yılında Orta Asya-Çin boru hattının aktif olmasıyla girdiğini söyleyebiliriz. Orta Asya-Çin boru hattının devreye girmesiyle yıllık 10 milyar m³ Özbek doğal gazı Çin'e ihrac edilmeye başlandı. Nitekim Nisan 2011'de Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un Pekin'e gerçekleşen ziyareti sırasında Orta Asya-Çin boru hattına ilaveten yıllık 25 milyar m³ kapasiteli boru hattının inşası gündeme gelmiştir. Ekim 2013'te Çin'in CNPC şirketi ve Özbekneftgaz şirketler arasında Özbekistan topraklarındaki doğal gaz yataklarını işlemek için ortak Yeni İpek Yolu Petrol ve Gaz Şirketi (New Silk Road Oil and Gaz Company LTD) kurulmuştur. 2015 yılında Orta-Asya boru hattının D kısmı olan 1000 km uzunluğunda Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Çin topraklarından geçen boru hattının Özbekistan kısmının (210 km'lik) inşa edilmeye başlamıştır. Çin diğer Orta Asya ülkelerinde yaptığı gibi D kısmının projelerini de yaklaşık 800 milyon \$ ile finanse etmektedir (İsmayılov, Budak, 2015:5).

Kırgızistan ve Tacikistan petrol ve doğal gaz açısından zengin kaynaklara sahip olmamasına rağmen coğrafi transit ülke olarak Orta Asya enerji kaynaklarının Çin'e ulaşmasında büyük öneme sahiptir. Tacikistan ve Kırgızistan'ın Çin ile olan enerji ilişkileri transit birer ülke olarak Türkmenistan doğal gazı, 4. bir hat olarak Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'dan geçerek Çin'e ulaşmaktadır.

Ekonomi

Çin'in ekonomi politikasında Orta Asya, sadece Çin malları için önemli bir pazar ve enerji kaynaklarının bol olduğu komşu bir bölge değil, aynı zamanda ulusal güvenlik açısından da en önemli bölge olarak yer almıştır. 1991 yılında serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ekonomik kriz yaşayan Orta Asya ülkelerinin siyaseten de istikrarsızlaşmaya doğru gitmesi Çin'in Doğu Türkistan'la daha fazla ilgilenmesine yol açtı. Çin, ulusal güvenliği için, ekonomik açıdan kalkınmış bir Orta Asya'nın gerekliliği, Çinli yetkilileri bölge ülkeleri ile olan her türlü ekonomik işbirliğini arttırmak için stratejik hedefler belirlemeye zorlamıştır. Kısaca Orta Asya ve Çin arasındaki ekonomik refahın artışının, siyasi istikrarın zeminini oluşturacağı anlayışı,

Çin'in Orta Asya ekonomisi politikasının temel ilkesidir. 1991 yılından bu yana Çin ve Orta Asya ülkeleri arasında yeni ilişkilerin şekillenmesi, ekonomik ilişkilerinin gelişmesi ve karşılıklı ticaretinin artması bu anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Zaten coğrafi yakınlık nedeniyle doğal avantaja sahip olan ikili ticaret bağları, Çin'in hızla gelişen ekonomisi ve Orta Asya'nın zengin enerji kaynakları nedeniyle kısa bir sürede gelişmiştir.

Çin, 1992'de bağımsızlığını yeni kazanan Kazakistan ile ilk Çin-Kazakistan sınır kapısı DostykAlatau'nun açılmasıyla birlikte imzalanan çok sayıda anlaşma sayesinde bölgede ticaret zemini hazırlanmış, 1992-1997 yılları arasında her yıl ortalama 350-700 milyon \$ arasında karşılıklı ticaret yapılabilmektedir. Dramatik bir şekilde artan Çin-Orta Asya ticaret hacmi 1998 yılında Rusya Federasyonu'nun ekonomik krizinin Orta Asya ülkelerinin ekonomilerini olumsuz etkilemesinden dolayı yavaşlansa da %25 oranda bir artış göstermiştir. 2000 yılında Çin'in artan enerji talebini Orta Asya enerji kaynaklarıyla sağlamaya başlaması ile ticaret hacmini yukarıya fırlatmış; ikili ticaret hacmi 2002 ve 2003 yılları arasında %200 artarak 3 milyar \$'a ulaşmışken 2004-2006 yılları arasında %150 kadar artış göstermiştir (Peyrouse, 2007:11-13).

Çin'in Orta Asya ülkeleri ile olan ticareti 2013 yılında 50 milyar \$ kadar yükselerek tarihi zirveye ulaşmıştır. Çin'in Orta Asya ülkelerinden en büyük ticaret ortağı Kazakistan 22,5 milyar \$ ile ilk sırada yer alırken, 9,3 milyar \$ ile Türkmenistan, 4,5 milyar \$ ile Özbekistan, 2,1 \$ milyar Tacikistan, 1,5 milyar \$ ile Kırgızistan şeklinde sıralanmıştır (Contessi, 2016:4).

Çin'in Orta Asya ülkeleri ile olan ticaret hacmi 10 yıl içinde yaklaşık 100 kat artarak şaşırtıcı bir gelişme göstermiştir. 2014 yılında Orta Asya ülkeleri ile olan ticaretine dair değerlendirilmede bulunan Çin Ticaret Bakanı Yao Jian 2015 yılında Kazakistan ile olan ticaretini 40 milyar \$'a ulaşmasını ve 2017 yılında Özbekistan ile 5 milyar \$ ticaret yapılmasının planlandığını dile getirmiştir. Çinli Bakanlara göre ticaret hacminin önümüzdeki yıllarda artması ticaretin; ödeme işlerinde de Çin para birimi olan Yuan (Renminbi)'in kullanılmasına başlaması olumlu etkileyecektir (russian.news.cn: 2014).

Çin ve Orta Asya ülkeleri arasında artmakta olan ticaretiyle birlikte bölgeye yönelik Çin'in yatırım miktarlarında ciddi artış göstermiştir. Küresel krizden sonraki 2009 daki krizden de ciddi oranda zarar gören Orta Asya ülkelerindeki Batılı ve Rus yatırımcılarının yatırım miktarı azılırken Çin'in yatırım miktarı artmıştır. 2009 yılında Kırgızistan ve Türkmenistan'a yapılan Çin doğrudan yatırımı 100 milyar \$'ken sonraki yıllarda 120, 130 olarak devamlı artmıştır. 2010 yılında Kazakistan'a yapılan Çin yatırımının miktarı 4 milyar \$ ve Özbekistan'a yapılan yatırımı ise 1,65 milyar \$'a ulaşmıştır. 2011 yılında ise Çin Kalkınma Bankasının ŞİÖ üye ülkelerinin enerji ve ulaşım sektöründeki projelerine verdiği kredi miktarı 38,5 milyar \$'a ulaşmıştır (Xin and Daleng, 2015: 141). 2014 yılında Çin yetkilileri Yeni İpek Yolu Projesi (İpek Yolu Ekonomik Kuşak) ve Deniz İpek Yolu projelerinin altyapısının oluşturması için proje kapsamında ayrılan 40 milyar \$'dan Çinli şirketlerin ağırlıklı olarak Orta Asya ve ASEAN ülkelerinde benzer yatırımlarda yer almaya devam edeceklerini açıklamıştır (Tiezzi, 2015: thediplomat.com).

Çin Orta Asya'nın en büyük ticaret ortağı ve yatırımcısı olmasının yanı sıra fiilen bölgenin en büyük borç verici aktörü konumundadır. 2015 yılında, Kırgızistan bağımsızlığını kazandığı 1991'den bu yana Çin'den aldığı kredi miktarı 1,8 milyar \$'ı aşarak ülkenin tüm dış borcunun yarısından fazlasına ulaşmıştır. Tacikistan'da da

benzer bir durum vardır. Ülkenin tüm dış borcunun %40'ı Çin İhracat-İthalat Bankasından (Export-Import Bank of China) aldığı kredi oluşturmaktadır. Benzer bir şekilde 2008 küresel finansal kriz sırasında Çin, sadece gaz almak için değil, enerji projeleri için uluslararası finans kuruluşlarından borç almaması Türkmenistan'a da büyük miktarda kredi sağlamıştır (Toktomushev,2015:www.chinausfocus.com). Böylece Çin son 20 sene içinde Orta Asya bölgedeki en büyük yatırımcı ve sermayeyi kontrol edici aktör olmuştur.

2013 yılında Xi Jinping'in devlet başkanı olmasıyla Çin'in Orta Asya'ya yönelik ekonomik politikasında yeni dönem başlamıştır. Çin lideri 7 Eylül 2013 tarihinde Kazakistan'da Nazarbayev Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında "Tek Yol, Tek Kuşak" sloganlı **Yeni İpek Yolu Projesini** Orta Asya kamuoyuna duyurmuştur. Çin'in yeni iktidarının ana ekonomi politikasında Orta Asya'nın rolü şekillenmiştir (Özdaşlı, 2015:579). Jinping, projeyi dile getirdiğinde Çin'in, hiçbir zaman Orta Asya'nın içişlerine müdahale etmeyeceğini, Orta Asya'da bölgesel hâkimiyet kurmaya çalışmayacağını ve nüfuz alanını genişletme niyeti olmadığını vurgulamıştır. Yeni İpek Yolu projesi kapsamında Çin'i karayoluyla Avrupa pazarına ulaştırabilecek en elverişli güzergâh Kazakistan bozkırlarıdır. Çin'in projeyi duyurmasından daha önce 2008 yılında Kazakistan lideri Nazarbayev, Rusya-Kazakistan-Çin toprakları üzerine "Batı Avrupa ve Batı Çin" koridoru projesini ilk kez gündeme getirmiş, fakat Nazarbayev'in koridor teklifi yeterli destek görmemiştir.

Çin, büyük ekonomik proje kapsamında yapılması planlanan altı koridordan Orta Asya'dan geçmesi öngörülen Çin-Orta Asya- Batı Asya ekonomik koridoru, Çin'i karadan Ortadoğu, Avrupa ve Afrika'ya ulaşımını sağlayacak projelerden en önemlisi olarak ön plana çıkmaktadır. Projeyi başarı ile hayata geçirmek adına Çin-Kazak İşbirliği Merkezi 2014'te, Kazakistan ve Çin sınırında yeni kurulan Khorgos şehrinde faaliyete geçmiştir. Ayrıca 2015 yılında Çin Shangdong'da düzenlenen Çin-Orta Asya İşbirliği Forumunda, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı kurulmasına dair bir ortak bildiri imzalanmıştır (Chan, 2015: <http://beltandroad.hktdc.com/>).

Yeni İpek Yolu projesi kara ve deniz ayağıyla hayata geçirildiğinde daha hızlı ve ucuz yolla Çin'i Orta Asya üzerinden Avrupa'ya, Avrupa'yı da Çin pazarına yaklaştıracak; dev Çin pazarının üretim gücüyle, Avrupa piyasasının sermaye ve ileri teknolojisi Orta Asya'nın enerji ve hammadde kaynakları arasında ağ olacak; refah artışı sağlanmasıyla Doğu Türkistan Özerk Bölgesi ve Orta Asya'da güvenlik endişelerini azalması gibi avantajları, projeye taraf olan tüm aktörleri memnun edecektir (Atlı, 2014:3, <http://www.altayatli.com/files/Analist44IpekYolu.pdf>).

Çin, Yeni İpek Yolu projesini hayata geçirmek için 2015 yılında Asya Altyapı Yatırım Bankasını (AIIB) kurmuştur. Yeni İpek Yolu yani "Bir Yol Bir Kuşak" projesinin finansman görevini üstlenecek olan banka 50 milyar \$'lık sermaye ile kurulmakla birlikte proje kapsamındaki yatırımların tam olarak gerçekleşmesi için 1.4 trilyon \$ gerekmektedir. Söz konusu bütçe Amerika'nın Marshall planı çerçevesinde gerçekleştirdiği (120 milyon \$) yardımlardan 12 kat fazladır. Proje ile ilgili en önemli meydan okuma güvenlikle ilgilidir. Gerçekleştirilmesi öngörülen 81.000 km'lik hızlı tren hattının çok sayıda ülkeden geçecek olması ve Çin'in batısı ile Pakistan arasında (dünyanın savunulması en zor olan ve yoğun çatışmaların olduğu bölge olan) Khasgar-Gwadar ekonomik koridorundaki yolların ve boru hatlarının güvenliğinin sağlanması başlıca sorunlardır (Zhiqun, 2015:1 www.chinadialogue.net).

Sonuç

Büyük bir ekonomik potansiyeline sahip Çin'in Orta Asya enerji sektörüne yaptığı yatırımları, yeni bağımsızlığını kazanan Orta Asya ülkelerinin zayıf ekonomisine çok önemli destek sağladığı açıktır. Özellikle 2009 yılında Çin-Orta Asya boru hattının yürürlüğe girmesinden sonra, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan enerji sektöründe Çin'in egemenliği artmaya başlamıştır. Bugün ise Orta Asya'daki büyük enerji şirketlerin hisselerinin çoğu Çin'in elindedir. Ancak Çin'in artan nüfuzu nedeniyle Orta Asya'nın enerji sektöründeki Rus tekelinin sarsılması, Rusya ve Çin arasındaki rekabet ve işbirliği tartışmasının ana konularından birisi haline gelmiştir. Orta Asya enerji sektöründeki dış aktörlerin çeşitlenmesi daha önce sadece Rusya'ya bağımlı olan Orta Asya ülkeleri açısından olumludur. Rusya, 90'lı yıllardan bugüne BDT, Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) gibi entegrasyon projeleri aracılığıyla Orta Asya ülkeleri ile entegre olmaya çalışsa da diğer taraftan, Çin'in bölgede ekonomik nüfuzu günden güne güçlenmektedir. Üstelik 2013 yılında Yeni İpek Yolu Projesi (YİYP) ile Çin'in bölgedeki ekonomik nüfuzu daha da genişleme potansiyeline sahip olmuştur.

Orta Asya Bölgesi Çin için sadece enerji temini ve ekonomik olarak değil aynı zamanda ülke güvenliği ve bölgesel güvenliğin sağlanması bakımından da son derece önemlidir. Uluslararası terörizm ve radikal grupların yayılmacılığı, ABD askeri üslerinin varlığı ve siyasi istikrarsızlığın ortaya çıkması gibi Orta Asya bölgesinin başlıca güvenlik sorunları Çin'in ulusal güvenliğini doğrudan ya da dolaylı olarak tehdit edecek sorunlar olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Akhundzada, E (2016), "Türkmenistan İçin Güney Gaz Koridorunun Önemi Artmaktadır", (çevrimiçi) <http://tr.trend.az/business/energy/2486960.html>, 11 Ekim 2016.

Atlı, A (2014), "Çin ve Yeni İpek Yolu Projesi", (Çevrimiçi) <http://www.altayatlil.com/files/Analist44IpekYolu.pdf>, 06 Kasım 2016.

Aydın, M (2005), "Çin'in Stratejik Hesaplarında Orta Asya", *Küresel Politikada Orta Asya Avrasya Üçlemesi I*, Ankara: Nobel Yayınları.

Bowen, W., Yang, L.(2016) *Spotlight: "Shanghai Five": a Paradigm Mechanism for Peace, Development at Border Areas: Experts*, Xinhua News, (Çevrimiçi) http://news.xinhuanet.com/english/2016-04/14/c_135279213.htm, 04 Ekim 2016.

BP Statistical Review of World Energy June 2016, (çevrimiçi), <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>, 05 Ekim 2016.

Brzezinski, Z. (2005) *Büyük Satranç Tahtası*, Çev: Yelda Türedi, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Chan, L. (2015), "An Overview of Central Asian Markets on the Silk Road Economic Belt", (Çevrimiçi), <http://beltandroad.hktcd.com/en/market-analyses/details.aspx?ID=472180>, 25 Ekim 2016.

Contessi, Nicola P. (2016), Central Asia in Asia: Charting Growing Trans-Regional Linkages, *Journal of Eurasian Studies*, V:7, I:1, pp3-13. (çevrimiçi), <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1879366515000329>. 09 Ekim 2016.

Çolakoğlu, S. (2008), “Çin’in Orta Asya Politikası (1991-2007)”, Derleyen: Turgut, Demirtepe, *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası*, Ankara: USAK Yayınları, ss. 147-178.

Çomak, H., Gökalp, A. (2009), “2010’lu Yıllarda Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Türkiye”, *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, Kocaeli.

Duran, H ve Yılmaz, K. K (2011), “Devi Bağlayan Bağlar: Çin’in Orta Asya Enerji Kaynaklarındaki Çıkarı”, Editors: Selahtin sarı vd., *International Conference on Eurasian Economies 2011*, İstanbul, Beykent University Publication, ss. 36-43.

Encyclopedia Britannica, (Çevrimiçi), <http://global.britannica.com/topic/Uighur>, 04 Ekim 2016.

Hekimoğlu, A. (2012), “Uluslararası Dengeler Bağlamında Orta Asya’daki Enerji Politikaları”, (Editör: Kafkasyalı, M. Savaş), *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, Ankara; SFN Yayıncılık, ss. 267-310.

<https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/PartnerCountrySeriesUpdateonOverseasInvestmentsbyChinasNationalOilCompanies.pdf>, 05 Ekim 2016.

<https://www.matriksdata.com/website/matriks-haberler/genel/2015/8/20/689356-cin-in-2020-yilinda-dunyanin-en-buyuk-dogrudan-yabanci-yatirimcisi-olacagi-tahmin-ediliyor/>, 07 Ekim 2016.

Ismayılov, E. Ve Budak, T. (2015) Bağımsızlık Sonrası Özbekistan’ın Enerji Politikası, *BİLGESAM Analiz/Enerji*, No: 1203, İstanbul. (Çevrimiçi),

<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-411-20150407131203.pdf>, 24 Ekim 2016.

Jiang, J. and Ding, C. (2014) *Update on Overseas Investments by China’s National Oil Companies: Achievements and Challenges since 2011*, International Energy Agency, Paris, (Çevrimiçi),

McNeal, Dewardric L, (2001) *China’s Relations with Central Asian States and Problems with Terrorism*, *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service

Özdaşlı, E, (2015), “Çin’in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri”, *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume:10/14, Ankara, pp. 579-596. (çevrimiçi), http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1490871226_31%C3%96zda%C5%9F1%C4%B1Esme-sos-579-596.pdf.

Peyrouse, S. (2007), *Economic Aspects of the Chinese –Central Asia Rapprochement*, Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, (çevrimiçi), [https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/0709China-Central Asia.pdf](https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/0709China-Central%20Asia.pdf), 09 Ekim 2016.

Russian.news.cn (2014), Товарооборот Китая с 4 странами Центральной Азии в 2013 году превысил 40 млрд долл США (2013 yılında 4 orta asya ülkesinin Çin ile

ticareti 40 milyar \$'ı aştı), (Çevirimiçi), http://russian.news.cn/economic/2014-02/13/c_133112976.htm, 06 Ekim 2016.

Scobell, A., Rather E., Beckley, M. (2014), *China's Strategy Toward South and Central Asia An Empty Fortress*, Rand Project Air Force, Rand Corporation Research.

Sebastien, Peyrouse, S., Boonstra, J. ve Laruelle, M. (2012), *Security and Development Approaches to Central Asia The EU Compared to China and Russia*, EUCAM Working Paper, (Çevirimiçi), http://www.eucentralasia.eu/uploads/tx_icticontent/WP11.pdf

Siddiqui, U. (2015) *The Ethnic Roots of China's Uighur Crisis*, Aljazeera America, (Çevirimiçi), <http://america.aljazeera.com/opinions/2015/7/the-ethnic-roots-of-chinas-uighur-crisis.html>, 04 Ekim 2016.

Şanghay İşbirliği Örgütü, (Çevirimiçi), http://rus.sectesco.org/about_sco/, 11 Ekim 2016.

Tiezzi, S. (2015), *China Invests in World*, The Diplomat, (Çevirimiçi), <http://thediplomat.com/2015/06/china-invests-in-the-world/>, 07 Ekim 2016.

Toktomushev, K. (2015), *The Silk Road Economic Belt's Impacts on Central Asia*, (çevirimiçi), <http://www.chinausfocus.com/finance-economy/the-silk-road-economic-belts-impacts-on-central-asia/>, 09 Ekim 2016)

U.S. Energy Information Administration (EIA), (2015), *International Energy Data and Analysis China*, (Çevirimiçi), https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/China/china.pdf, 05 Ekim 2016.

Ustaoglu, B. (2009), "Çin'in Orta Asya Politikası", (Editör: Mehmet Seyfettin Erol), (2009), *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun*, I. Baskı, Ankara: Platin Yayınları, ss.338-374.

www.cia.gov, (çevirimiçi), <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>, 04 Ekim 2016.

Xin, L. and Daleng, X. (2015). "Chinese and Russian Economic Interests in Central Asia: Comparative Analysis", *China, The United States, and the Future of Central Asia: U.S.-China Relations, Volume I*. (Edited by: David B. H. Denoon), New York University Press, pp. 130-153.

www.cnpc.com.cn, CNPC in Turkmenistan, (Çevirimiçi), http://www.cnpc.com.cn/en/Turkmenistan/country_index.shtml, (10 Ekim 2016).

Zhiqun, Z (2015), "China's AIIB and 'One Belt One Road': ambitions and challenges". (çevirimiçi), <https://www.chinadialogue.net/article/show/single/en/8231-China-s-AIIB-and-One-Belt-One-Road-ambitions-and-challenges>, 06 Kasım 2016.